

LA TRANSMISSIÓ DE LA POESIA DE SAFO EN LA LITERATURA DE DONES POSTERIORES

Jules-Elie Delaunay (1828-1891), Safo abrazando su lira.

Mireia Mela Novell
2n de batxillerat humanístic
María José Valle Baena
Escoles Freta Mataró, 2022-2023

Te aseguro que alguien se acordará de nosotras.

Safo de Lesbos, VII a.C.

*Safo, l'única d'entre les dones que, amb la lira, estimava tot el
que és bonic i per això confiava la seva poesia a Afrodita i
als Amors, i feia de les noies i les Gràcies el motiu de la seva poesia.*

21. Himeri, *Oracions*. 28,2
(Creus, p.233)

Agraïments

Primer de tot vull agrair a la meva professora de Literatura Universal i tutora d'aquest Treball de Recerca per donar-me tot el suport necessari per dur-lo a terme. Va ser la primera a parlar-me de Safo i recordo que ens va fer copiar un poema d'ella que no sabia que seria tan important per a mi.

Dues persones que també han sigut dos suports fonamentals per fer aquest treball han sigut la Teresa i la Mercè. Elles van ser les dues primeres persones que els vaig explicar qui era Safo; ho vaig fer mentre sopàvem al Casal i va ser llavors que se'm va ocórrer la idea de dedicar-li tot un treball. A més, més tard la Mercè em va regalar el primer llibre de la poesia de Safo traduïda.

Seguidament, vull agrair al meu avi per haver-me acompanyat a Barcelona a buscar llibres, per haver-me avisat de tot el que trobava de Safo i per haver-me regalat el segon llibre de la poesia d'aquesta; però, aquest cop, traduïda al català per Eloi Creus. A més, va ser ell qui em va convèncer de parlar amb Creus i fer-li una entrevista.

Aquesta entrevista m'ha ajudat molt per poder dur a terme aquest treball i també n'estic molt contenta i agraïda.

Una altra persona a qui vull agrair el suport és al Borja, per no deixar-me mai sola i per fer-me desconnectar quan estava estressada pel treball o per la por de no fer-lo bé. També per acompanyar-me a Barcelona per fer l'entrevista i per anar al teatre a veure *Safo*.

Finalment, vull donar les gràcies als meus pares per donar-me autonomia i deixar-me ser lliure a l'hora de decidir cap a on vull enfocar els meus estudis: les humanitats, la meva passió. I també per oferir-me sempre tot el suport que em poden donar i més.

Índex

Agraïments	4
Índex	5
Resum	7
Introducció	8
Objectius	8
Marc Teòric	9
1- Introducció a Safo de Lesbos	9
1.1- Safo, dades biogràfiques	9
2- La literatura clàssica grega	10
2.1- Transmissió de la literatura grega	10
3- Poesia de Safo	10
3.1- Què en conservem?	10
3.2- La lírica	11
3.3- Quins són els gèneres i els temes de la seva literatura?	12
4- Herència	13
4.1- Selecció d'autores que tenen com influència a Safo de Lesbos	13
4.2- Renée Vivien	15
4.3- Rosa Leveroni	16
4.5- Maria-Mercè Marçal	16
4.4- Sylvia Plath	17
Metodologia	17
Resultats i discussió	19
Conclusions	25
Referències bibliogràfiques	26
Informe metacognitiu	28
Annexes	29
Safo com a referència de Catul	29
Poema de Carolina Coronado sobre la llibertat	31
Los cantos de Safo, Carolina Coronado	33
Entrevista a Eloi Creus	37
Poemes de Safo	45
Fragment 12	45
Fragment 23	45
Fragment 18	45
Fragment 17	45
Fragment 61	45
Fragment 45	46

Fragment 1	47
Fragment 18	48
Fragment 9	48
Fragment 41	48
El jacinto	48
Fragment 138	48
Fragment 12	49
Fragment 81	49
Poemes de Renée Vivien	49
Pequeño poema erótico	49
Desnudez	49
La piel	50
A la mujer amada	50
A las que yo escribí	50
La noche	50
Vejez incipiente	50
Poemes de Rosa Leveroni	51
Dolor, Epigrames i cançons, 1938	51
Cançó de les besades	51
Haikais VII Presència i record, 1952	51
Poema de Maria-Mercè Marçal	52
III, Foguera Joana	52
Poemes de Sylvia Plath	52
La luna y el tejo	52
La rival	52
39'5 de fiebre	52
Picaduras	53
Filo	53

Resum

Aquest treball està dedicat a la investigació de la figura i literatura de la poeta de l'Antiga Grècia Safo de Lesbos. He estudiat la transmissió de la seva poesia en la literatura de poetes posteriors. Per demostrar-ho, he llegit i analitzat el que s'ha pogut conservar de la producció de Safo i ho he comparat amb la poesia de Renée Vivien. A més, he ampliat i he buscat altres poetesses també influenciades per l'autora grega. Així mateix, he entrevistat a l'Eloi Creus, qui va traduir els fragments de la poetessa al català. I he anat a veure *Safo* al teatre Romea de Barcelona. Finalment, puc dir que existeix una transmissió de Safo de Lesbos a la literatura de dones posteriors i, a més, als teatres i llibreries actuals.

Safo de Lesbos, antiga Grècia, literatura, anàlisi, poesia, dones.

This work is dedicated to the investigation of the figure and literature of Ancient Greece, Sappho of Lesbos. I have studied the transmission of her poetry in later women's literature. To show it, I have read and analyzed what has been conserved from Sappho's production and I have compared it with Renée Vivien's poetry. In addition, I have enlarged and searched for other poets also influenced by the Greek poet. Also, I have interviewed Eloi Creus, the author who translated the fragments of the poet to Catalan. Besides, I went to see *Safo* at the Romea theater in Barcelona. Finally, I can say that there's a transmission of the figure of Lesbos in later women's literature and, moreover, nowadays theaters and bookshops.

Sappho of Lesbos, Ancient Greece, literature, analysis, poetry, women

Este trabajo está dedicado a la investigación de la figura y literatura de la poeta de la Antigua Grecia Safo de Lesbos. He estudiado la transmisión de su poesía en la literatura de poetas posteriores. Para demostrarlo, he leído y analizado lo que se ha podido conservar de la producción de Safo y lo he comparado con la poesía de Renée Vivien. Además, he ampliado y he buscado otras poetas también influenciadas por la autora griega. Asimismo, he entrevistado a Eloi Creus, quien tradujo los fragmentos de la poeta al catalán. Y he ido a ver *Safo* en el teatro Romea de Barcelona. Finalmente, puedo decir que existe una transmisión de Safo de Lesbos en la literatura de mujeres posteriores y, además, en los teatros y librerías actuales.

Safo de Lesbos, antigua Grecia, literatura, análisis, poesía, mujeres.

Introducció

Quan va ser el moment de decidir el tema del meu treball de recerca estava molt confusa, sempre havia vist a gent més gran que jo preocupada per triar bé el tema, arribar a temps a la data d'entrega o no saber-lo fer. Però la idea d'haver-lo de realitzar jo també, la veia massa lluny, com si mai hagués d'arribar aquest dia; així i tot, la data màxima per tenir el tema del treball triat va arribar. I justament, estàvem estudiant la literatura clàssica a l'assignatura de Literatura Universal, que era el primer any que tenia una assignatura especialment dedicada al gran món de la literatura. I va ser llavors quan vaig decidir que dedicaria el meu treball de recerca a Safo de Lesbos.

És una dona que em va cridar molt l'atenció després que la meva professora i tutora, María José Valle, ens recités un dels seus poemes. Recordo no poder treure'm aquell fragment del cap, *Se han ocultado ya / las Pléyades, la luna: mediada está la noche, / la hora propicia escapa, / yo duermo sola.*

En el llibre de text de l'assignatura de Literatura Universal, l'apartat de Safo no ocupava ni la meitat d'una pàgina; cosa que no passava quan es parlava d'altres escriptors, remarcant així la connotació masculina. Per tant, el que vull aconseguir amb aquest treball és donar veu a la poetessa i poder demostrar que Safo va existir i va ser una figura molt important per les generacions posteriors. Vull donar veu a les poetesses poc reconegudes per la condició de ser dona.

Objectius

L'amor i la sexualitat són els grans temes de Safo, i m'agradaria mostrar la visió que tenia Safo sobre l'amor i el seguiment en la literatura posterior i/o actual.

Per tant, la principal finalitat del meu treball de recerca és mirar quines altres poetesses posteriors a Safo han escrit sobre els mateixos tema que ella.

Llavors, un segon propòsit relacionat és esbrinar al màxim la vida de Safo, i sobretot la seva poesia, per poder analitzar-la i comparar-la amb la d'altres autores; complint així amb el primer objectiu.

Marc Teòric

1- Introducció a Safo de Lesbos

1.1- Safo, dades biogràfiques

De la vida de Safo de Lesbos sabem poc; va ser una poetessa molt admirada pels grecs, però no conservem tanta informació com altres poetes de l'època. Això es deu al fet que la poesia de dones no estava tan ben vista com la d'homes; de fet, una figura molt important dins de la literatura romàntica espanyola és Carolina Coronado, qui ens explica que la poesia de les dones no estava tan ben vist com la dels homes i, per tant, va reclamar un lloc per la poetessa grega.

Safo va néixer al segle VII aC a l'illa grega de Lesbos, i avui en dia encara la podem recordar gràcies a la seva poesia. Ella va escriure lírica de temàtica amorosa, eròtica i sexual on el jo líric tenia una gran importància i on destacava sobretot l'erotisme sexual entre dones; de fet és considerada la poeta d'amor lèsbic. I, a més a més, alguns dels seus poemes els va dedicar a Afrodita, d'entre altres déus d'aquella època; tot i que després ens endinsarem a la seva literatura i en els temes que tractava.

No era filla única, sinó que tenia tres germans més: "Caraxo, Eurigio i Láríco" (Caballero, 2021, p.2). I Sánchez Reyes (1999) ens diu que: "sus padres son Cleis i Scamandrónimos, quien muere en las luchas internas de Lesbos cuando ella tiene seis años de edad." (p.9).

En algunes de les seves cançons es pot veure com estava orgullosa del seu germà, qui va ser escollit per servir el vi a les recepcions oficials de la ciutat. Ell era noble i guapo, a diferència de la poetessa que era, "según confesión propia, pequeña, morena, y no muy agraciada". (Fränkel, p.170)

Aurora Luque ens diu que "La palabra de Safo supone un hecho cultural único: una voz real de mujer se expresa y expresa su deseo sin intermediario masculino alguno" (Luque, 2020, 39). I d'ella destaquem que va ser una gran influència en l'època clàssica, ja que "la poesía de la décima Musa se convirtió ya desde Grecia en una referencia de autoridad indiscutible para la literatura creada por mujeres". (Luque, 2020, pròleg).

A més, es diu que era mestra d'una escola de dones on ensenyava aspectes culturals, musicals, del saber, eròtics... També hi havia les Thiasos lèsbiques, on les noies s'entrenaven sota la direcció d'una dona per una vida feliç per a si mateixes, per al futur marit i per a la societat. A més, aquí, les noies es reunien gaudint així de la companyia i l'amistat. Safo sentia, a més, un amor desitjós cap a alguna adolescent, ja que com exposa Fränkel (1962):

Desde comienzos del siglo sexto, los griegos consideraron en general el amor homosexual más digno y elevado que el heterosexual. El deseo salvaje del impulso que se cumple y satisface en la unión de hombre y mujer no fue transfigurado por la poesía en la misma medida que el amor homosexual, que se alimenta, sin saciarse, sólo con la presencia, la cercanía física y la proximidad espiritual del otro, buscando, junto con él, por la acción común y el esfuerzo conjunto, el camino de una autoplenuitud paralela. El amor entre el hombre y el muchacho o joven, entre la mujer y la muchacha era considerado como la principal fuerza educadora, siempre que empujase a la pareja a proyectar y realizar una existencia ideal mediante una emulación apasionada. (p.75)

Finalment, si parlem de la seva mort, Safo va morir l'any 580 aC segurament per causes naturals i per la vellesa; però existeix una llegenda que diu que Safo va morir d'amor.

2- La literatura clàssica grega

2.1- Transmissió de la literatura grega

Els escriptors de l'antiga Grècia escrivien sobre paper, que el construïen a partir dels talls d'aquesta planta aquàtica. Llavors dos talls es posaven de manera horitzontal sobre unes altres dos que estaven en sentit vertical, i les fulles enganxades formaven els rotllos de paper. Els textos els escrivien generalment en lletres majúscules, totes juntes i sense accents ni signes de puntuació, la qual cosa complica la lectura d'aquests.

A partir del segle I aC, però, va haver una davallada respecte l'interès pels llibres a causa de l'ascens de la ciència hel·lenística i la transformació de la forma del llibre, que es va passar del rotllo de paper, que hem explicat anteriorment, al còdex. Aquest nou mètode d'escriptura consisteix a unir algunes capes de pàgines a la forma d'un quadern cosit.

I així és com ens ha arribat, generació rere generació la poesia de l'antiga Grècia.

3- Poesia de Safo

3.1- Què en conservem?

Safo va tenir molt d'èxit durant la seva època, però conservem molt poc de la seva obra i la majoria dels fragments els tenim gràcies al fet que "testimonis de diferents autors grecollatins (metricòlegs, gramàtics, rètors) que, per un motiu o altre, citaven Safo i alguns dels seus versos" (Creus, 2022, 11).

Avui en dia, d'aquesta poesia en podem llegir uns dos-cents fragments; tal com diu Eloi Creus:

La conservem a trossets: uns dos-cents fragments, alguns prou llargs, d'altres només formats per una o dues paraules. I això que, per algunes fonts, sabem que l'obra de Safo es va editar, estudiar i catalogar ja en època alexandrina. En efecte, els gramàtics alexandrins van reunir la poesia de Safo i la van editar i catalogar en vuit o nou llibres (o més ben dit, rotlles), tants com muses, en funció de la mètrica i dels gèneres a què pertanyien les composicions (així, el primer llibre contenia totes les cançons en estrofes sàfiques, el segon les compostes en pentàmetres dactílics eòlics, el tercer, en asclepiadeus majors, etc.) (p.10)

Eloi Creus ens parla de l'estrofa sàfica, que és el nom que rep l'estrofa de Safo i la qual està composta de quatre versos, tres dels quals són endecasíl·labs¹ i un és pentasíl·lab².

El pentàmetre³ dactílic era una mètrica grecollatina que consisteix en escriure versos de cinc peus, peus seguint aquesta estructura: — √ | — √ | — || — √ | — √ | ~

3.2- La lírica

Els antics grecs tenien cants per a gairebé totes les activitats i, a més, tenien cants populars. De fet, "si Safo efectivament escribió el breu poema (fr. 94 D) en el que una noia lamenta la seva solitud a la nit, se ha inspirat en el cant popular" (Lesky, p.201).

Com bé hem dit abans Safo va escriure lírica⁴, per tant, podem dir que l'obra de Safo no és només poesia, sinó cançons i música; llavors, el que s'escribia era cantat amb una lira⁵. A més tenia dos gèneres importants: la lírica coral i el cant individual; doncs Pòrtulas (2018) esmenta que: "Safo componia versos per cantar-los ella mateixa o perquè fossin cantats per un cor" (p.92).

També la poesia en la cultura grega "té una funció social i cultural" (Creus, p13); i, en conseqüència, s'utilitzava perquè la gent s'hi pogués reflectir en ella i tenia una gran importància i influència.

¹ Vers d'onze síl·labes.

² Vers de cinc peus.

³ En la mètrica clàssica grecollatina és un vers que està format per una successió de cinc metres, anomenats diòpides o peus.

⁴ Gènere musical i literari que expressa emocions i sentiments.

⁵ Instrument musical cordòfon que es toca polsant les cordes.

3.3- Quins són els gèneres i els temes de la seva literatura?

Safo escrivia lírica monòdica, que era una poesia recitada per una sola veu; i utilitzava una mètrica, música i estil diferent que la lírica coral.

També, “Safo consiguió atravesar las barreras del silencio impuestas a las escritoras antiguas.” I “ni antes ni después de ella hay en la literatura griega un tratamiento más genial del sentimiento amoroso.”(A. López, p.4,5)

La seva poesia ens parla sobretot de l'amor eròtic i la sexualitat entre persones sense importar el gènere d'aquestes, ja que com hem vist anteriorment, a la seva època ningú no s'hi fixava perquè el que ells buscaven era aprofitar el cos i gaudir-lo sense importar amb qui. Per tant, els seus escrits van dominats sempre pels seus propis sentiments.

Angelica Kauffmann "Sappho inspirée par l'Amour de 1775

A més, tal com exposa Michel Onfray (2012):

Safo celebra el cuerpo real, sexuado, la fisiología inmanente, describiendo el amor como una física de las emociones, como una pasión de las sensaciones. Como materialista, habla de estremecimientos, sudores, latidos de corazón, insomnios, enflaquecimientos, fatigas corporales, languidez, escalofríos, fiebre, parálisis. Como hedonista, sirve del mismo modo a los hombres y a las mujeres, a la relación física y al comercio de las almas. Su física del deseo, su lógica del placer y su teoría de las disposiciones desembocan en una estética pagana de la existencia capaz de proporcionarnos modelos actuales. Sus poemas celebran la música, el canto, el maquillaje, los vestidos preciosos, los perfumes raros, la danza y todo lo que promueve un cuerpo cultivado, refinado, preocupado por tener en cuenta las pulsiones y los imperativos de la libido, pero nunca olvidado de la necesidad de transfigurar la naturaleza en motivo de cultura. (p.212)

Els poemes de Safo es poden dividir en dos grups, segons el contingut i la tonalitat.

El primer grup són les cançons per al cor de dones que canten a les celebracions, com per exemple els cants de casament. “Su tema sencillo trae a la expresión del modo más puro una faceta determinada del modo de ser de Safo: su calor espontáneo y radiante, su dulce encanto, su naturalidad y sinceridad desenvueltas” (Fränkel, p.71). Per exemple, dos poemes que estarien dins d'aquest grup serien el fragment 83 de la traducció de la poesia de Safo feta per Aurora Luque l'any 2020: *Sé feliz, joven esposa; / sé feliz, novio amado, / mucho tiempo.* I el fragment 79: *Novio feliz, ya para ti la boda, tal como suplicabas, / cumplida está. Posees a la novia, tal como suplicabas. / Agraciado es tu aspecto, pero los ojos de ella / son como miel, y amor se ha derramado / sobre el rostro adorable. / Te ha recompensado con creces Afrodita.*

I el segon grup són les cançons que Safo dedica als homes o als déus. Com per exemple l'*Himno a Afrodita*⁶ o l'*Himno a Hera*⁷

També, altres temes que podem distingir de Safo són, tal com diu Eloi Creus:

Epitalamis⁸ i himeneus (cançons corals de noces), cançons monòdiques sobre un membre de la família de la poetessa, cançons del blasme contra enemics diversos de la poetessa, o del seu casal, cançons culturals en honor d'una divinitat (normalment, Afrodita, deessa de l'amor i del desig), i, és clar, les cançons eròtiques, la majoria de tipus homosexual, però també de mena heterosexual, cosa que no ha de sorprendre a ningú perquè a Grècia l'homosexualitat no s'oposava a l'heterosexualitat. Més aviat la distinció era entre l'amor del matrimoni (representat per Hera) i el de la passió amorosa (el d'Afrodita), que podia incloure relacions tant homosexuals com heterosexuals.

Ara bé, amb un nombre tan reduït de versos i l'estat en què els conservem, de vegades és difícil saber ben bé de què o qui devia parlar la poesia en conjunt o en quin context caldria ubicar-la. (p.14,15)

4- Herència

4.1- Selecció d'autores que tenen com influència a Safo de Lesbos

Safo, durant l'etapa grega, va ser una poetessa admirada per Alceu de Mitilene, Heròdot, Plató, Dionís d'Halicarnàs, i Temisti, d'entre altres.

A més, a l'època llatina, també va ser admirada i alhora imitada per poetes com per exemple Catul⁹.

⁶ Fragment 1 (vid annex)

⁷ Fragment 9 (vid annex)

⁸ Són poemes específics per a la núvia en camí cap a la cambra conjugal.

⁹ A l'annex podem veure una extensió de la influència de Safo a la poesia de Catul

A l'article *Safo como referente de las poetas hispanas*, l'autora Aurora López López ens dona un recull d'algunes autores que es van inspirar en Safo i que van escriure sobre ella.

Principalment, trobem la Gertrudis Gómez de Avellanada, qui va néixer el 1814 i té com a referent a Safo, ja que es va convertir en una gran escriptora quan en aquella època no estava tan ben vist pel simple fet de ser dona.

Llavors, en el segle XX trobem a Carmen Martín Gaité, que com explica A. López:

Pertenece ya, por fortuna, a un mundo en el que cuesta menos defender el derecho de una mujer a expresarse por medio de la pluma. Por lo tanto, el referente de Safo puede utilizarse ya como simple antecedente literario, no para justificar nada, sino sencillamente porque fue una gran autora, una clásica, a la que es una honra citar. En un poema del poco conocido libro *A rachas* (1976), titulado "*Luna llena*", Martín Gaité establece una especie de línea de escritoras que cantan a la luna, línea que nace en la griega Safo, pasa por Rosalía de Castro, y llega hasta ella misma.(p.17)

Durant l'època del romanticisme a Espanya, Safo era coneguda per aquells ciutadans que sabien sobre cultura. Llavors trobem a Carolina Coronado, que va ser una escriptora romàntica que "pone en juego su deseo de libertad y genealogía femenina a la búsqueda de referentes en la conquista de la autoría literaria." (Muriel García, 2018).

A més, com exposa en el seu poema *Libertad*¹⁰, parla de les dificultats que té una dona per arribar a la llibertat, en comparació dels homes.

El tema principal de la poesia d'aquesta poeta romàntica és la naturalesa, tal com ens explica Silvia Rolle-Rissetto:

El núcleo temático central en la poesía de Carolina Coronado es la naturaleza. La fusión del yo lírico con la misma establece un diálogo de mutuas transferencias subjetivas entre poeta y entorno, del cual surgen las dos vertientes más importantes del caudal de su obra: la poesía amorosa y religiosa, y la poesía de compromiso y filosófica.

A la poesia amorosa exalta els seus sentiments i exagera els efectes d'aquests. A la religiosa, a partir de l'observació de la naturalesa, "desea abandonar el paraíso terreno (su locus amoenus extremeño) y sumirse en lo eterno." (Rolle-Rissetto, p.104).

Escriu també poesia feminista, com bé hem mencionat abans ja que busca una societat on la dona no sigui una marginal. I filosòfica, amb un to profètic i admonitori.

¹⁰ Vid annex.

Coronado va ser una de les poetes que va seguir donant veu a la figura de Safo segles més tard de l'època clàssica. El poema que ho mostra és el de *Los cantos de Safo*¹¹, que com torna a mostrar Silvia Rolfe-Rissetto, parla de:

Dicha composición está formada por cuatro cantos en cuartetos endecasílabos que resumen el desarrollo de una pasión amorosa, la de Safo y Faón. En el primero se expone la armonía de la pasión correspondida, donde el genio de la poetisa cree superar la belleza física que los dioses no le concedieron; en el siguiente, una bella rival aparece para disputar el puesto a la inteligente poetisa, que acaba pidiendo a Venus trueque en ilusorios atractivos corporales “mi cítara, mis cantos y mi gloria”; los dos cuartetos restantes patentiza el fracaso de la pasión y la humillación de la mujer enamorada, rechazada ahora por quien alcanzó fama al ser iluminado con sus versos (Nebrera 96,97).

4.2- Renée Vivien

Diuen que Renée Vivien va ser la Safo francesa del 1900. Ella va néixer a Anglaterra, però vint-i-un anys després se'n va anar a viure a França; per tant, tota la seva obra està escrita en francès. A més, va viatjar a Lesbos per intentar crear un territori per les dones artistes de l'illa i va traduir l'obra de Safo al francès modern. Ella era simbolista i “halló dos apoyos insustituibles, fatalmente necesarios, para construir su proyecto de universo privado: Safo y Baudelaire” (Luque, 2007, p.9).

Natalie Barney va ser el primer amor de Vivien i la inspiradora del seu primer llibre *Estudios y preludios*. A més, les dues van aprendre grec. Més tard Vivien va escriure *Cendres et Poussières* després de deixar-ho amb la Barney i conèixer a Hélène de Zuylen de Nyevelt. L'autora francesa va intentar suïcidar-se i se la van trobar amb un ram de violetes sobre seu, fet que no ens deixa indiferents després de saber que la poesia de Safo sovint parla de flors.

Finalment, però, va morir a París l'any 1909 per una pneumònia segurament deguda a l'abús d'alcohol, drogues i anorèxia nerviosa; de fet, Luque ens diu que “la anorexia misma es una reacción contra el propio cuerpo secuestrado por las coacciones de la sociedad patriarcal” (Luque, 2007, p.12).

La relació de Renée Vivien i la figura de Safo de Lesbos no només és literària, sinó que també ho és biogràfica; tal com exposa també Aurora Luque (2007):

¹¹ Vid annex

La relación entre la poesía de Renée Vivien y la figura y la obra de Safo es muy amplia y compleja, y alcanza muy diversos grados de imbricación intertextual: desde la traducción propiamente dicha de fragmentos sáficos, a la amplificación, la versión libérrima, la recreación, la incorporación de citas, la glosa, el homenaje. (p.16)

A més, “Safo es parte del manifiesto vital y literario de Renée Vivien, de la misma manera que la literatura de Vivien es un testimonio máximo de impregnación histórica de rescates de Safo como supremo respaldo de la autoridad intelectual femenina” (Luque, 2007, p.17).

4.3- Rosa Leveroni

Rosa Leveroni va ser una poeta, narradora i escriptora nascuda a Barcelona l'any 1910 i va començar a publicar els seus primers poemes al cap de quinze anys, a la revista *patufet*.

Leveroni deu la base de la seva formació a Elisa Agustí, mestra que va trobar a l'escola Graduada de la Concepció. A més, estiujava a Llavaneres, on va conèixer el seu primer amor, Joaquim Verdaguer.

Tot i ser pressionada per part del pare per seguir el negoci familiar, va entrar a l'escola de bibliotecàries. A més, després va aconseguir una beca per anar a Madrid a fer una tesina de literatura infantil; i al tornar a Barcelona va ser professora de la UAB.

4.5- Maria-Mercè Marçal

Maria-Mercè Marçal va néixer l'any 1952 a Ivars d'Urgell i va escriure els seus primers poemes en castellà, però després del moviment Nova Cançó els començà a escriure en català. Va estudiar filologia clàssica i la seva segona obra literària, *Bruixa de dol*, es va fer popular pel paper de dinamitzadora de grups feministes.

Després del naixement de la seva filla Heura, escriu *Terra de Mai*, primera obra en la literatura catalana que parla de l'homosexualitat femenina.

Per ella, vida i literatura són el mateix, ja que “l'escriptura serveix per explicar el procés personal, identitari i amorós que està vivint, gairebé es pot dir que la literatura s'avança a la vida, la guia, la tempteja.” (Julià, 2017, p.9).

Per tant, Maria-Mercè Marçal no abandona mai la lluita femenina i mor al cap de quaranta-cinc anys per un càncer.

4.4- Sylvia Plath

Sylvia Plath va ser una poeta nascuda als Estats Units l'any 1932, va destacar pels estudis i el seu primer poema el va publicar amb vuit anys. Després de la mort del seu pare i la mala relació amb la seva mare va patir diverses depressions, cosa que va afectar el futur ja que Plath es va treure la vida posant el cap dins del forn mentre els seus dos fills dormien. A més, tal com exposa Alberto López (2019):

En su época universitaria intentó quitarse la vida y fue tratada con electrochoques. Siempre se pensó que se curó, pero no fue así. Su vida fue un continuo tormento que reflejó en sus obras, especialmente en la poesía, en la que siempre se descubren matices para catalogar la desesperación, cuestionarse el papel impuesto a la mujer y parecer obsesionada por las emociones violentas y por la muerte.

Metodologia

La metodologia serà qualitativa i, el mètode d'aquesta, etnogràfic. A més, el paradigma epistemològic on escriuré la recerca serà interpretatiu-hermenèutic, i l'abast d'aquesta serà longitudinal, ja que vull analitzar com ha evolucionat la poesia de Safo al llarg del temps. L'orientació de la meua recerca serà bàsica i pretenc ampliar informació sobre la poetessa. Per tant, la finalitat és exploratòria perquè m'agradaria arribar a oferir una informació d'un tema que no és gaire visible.

La meua població i les fonts de dades seran els llibres, ja que per aconseguir el propòsit hauré de llegir molta poesia. També ho seran els diferents articles i la persona entrevistada perquè m'ajudaran a saber per on m'haig de guiar. Per això, la tècnica de la recollida de dades serà una anàlisi documental i una entrevista.

Per aconseguir aquests objectius el que hauré de fer és buscar tota la informació possible de Safo i llegir el que s'ha conservat de la seva poesia. Els dos llibres fonamentals que utilitzaré són Safo de Lesbos, i desitjo i cremo de l'Eloi Creus i Safo, poemes y testimonios de l'Aurora Luque. El primer és una traducció al català d'aquest mateix any 2022 i, el segon, una traducció en castellà feta l'any 2020.

També, després d'haver llegit tota la producció de la poetessa que treballaré, un altre llibre fonamental que llegiré és Poemes de Renée Vivien. I a partir d'aquesta gran autora francesa analitzaré els poemes del llibre *Bruixa de dol* de Maria-Mercè Marçal, poemes de Rosa Leveroni i *Ariel* de Sylvia Plath. Les poesies de les tres dones estan protagonitzades per una figura femenina i els temes principals d'aquestes són l'amor, la mort i l'aparició sovint de la lluna.

Aleshores, quan ja hagi llegit tota aquesta poesia començaré la part pràctica i els resultats. Analitzaré i compararé els poemes i els classificaré per temes com per exemple el desig, la passió, l'amor lèsbic, els déus... I així podré demostrar si existeix una transmissió de Safo a la literatura de dones posterior.

També, al teatre Romea s'ha estrenat una obra de teatre en castellà anomenada *Safo*. La protagonista d'aquesta és Christina Rosenvinge i la directora Marta Pazos. El text està escrit per María Folguera i està inspirat a partir de fragments de la poesia de Safo de Lesbos. Aquesta obra també em podria ajudar per afirmar que sí que hi ha hagut una transmissió de la poesia de Safo, no només en l'àmbit literari sinó també teatral.

A més, m'agradaria fer una entrevista a l'Eloi Creus, l'autor del llibre que he mencionat abans *Safo de Lesbos, i desitjo i cremo*. Ell està graduat en filologia clàssica i porta traduint els fragments de Safo des del 2019.

Per poder dur a terme aquesta entrevista seguiré les següents preguntes, les primeres de caràcter introductori i més personals per l'autor; i les darreres per conèixer més informació sobre la persona de Safo.

1	Com va començar el teu interès cap a les llengües i cultures clàssiques, quan molta gent avui dia les ignora justificant que no aporten cap mena de coneixement?
2	Què és el que et va motivar a fer aquesta traducció?
3	Deien que tenia una escola, oi?
4	Has estat còmode traduint la poesia de Safo?
5	Com va ser la influència de Safo a la literatura clàssica, dins d'una societat tan patriarcal?
6	Quin era, segons ella, el concepte principal d'amor?
7	Creus que aquesta manera d'entendre les relacions ha afectat a la nostra societat actual?
8	Safo té alguna relació amb el mite?

Finalment, hauré de transcriure totes les comparacions i informació que hagi trobat, i fer les meves conclusions sobre l'entrevista i els poemes comparats.

Resultats i discussió

Eloi Creus és graduat en filologia clàssica i va traduir *I desitjo i cremo, les poesies “incompletes” de la poeta Safo de Lesbos*. Aquest llibre ha sortit aquest mateix any 2022 i Creus porta traduint els fragments de Safo des del 2019, aprofitant així el confinament. Hi apareixen gairebé tots els fragments trobats de la poeta.

Un cop feta l'entrevista¹², he pogut conèixer molta més informació de la figura de Safo de Lesbos. També, Eloi Creus ens ajuda a tenir més contextualització sobre l'època i la situació de les dones en l'època clàssica. A més, és una clara demostració de la transmissió de la poeta a la nostra actualitat, ja que la traducció dels seus poemes s'ha fet molts anys després que fossin escrits. També ens exposa les raons per les quals va decidir dur a terme aquesta traducció i podem conèixer les traduccions que ja existien anteriorment en català. Tot això demostra que des que Safo va existir fins el dia d'avui, la figura i la poesia d'aquesta ha estat present.

Llavors, després d'analitzar la poesia de Renée Vivien, les conclusions que trec són que hi ha moltes evidències en la seva poesia que mostren que ella va ser la Safo francesa de l'any 1900. També, tant la poesia de Safo com la de Vivien està escrita en primera persona; amb la qual cosa entenem que les dues escriuen quan busquen el seu propi desig i plaer.

Cal recordar que els temes principals de la poesia de Safo són el desig, el plaer, els déus, la mort... I si comparem els poemes d'aquestes dues autores podem veure la relació d'aquests temes. Si comencem pels poemes que parlen sobre l'amor eròtic i tot el que comporta, el desig, el plaer, la virginitat, la suor, les tremolors, etc., podem veure com en els fragments 12 i 23¹³ del llibre de la poesia de Safo traduïda per Aurora Luque l'autora grega parla del sentiment del desig i, en relació, el plaer. I si ho comparem amb els poemes *Pequeño poema erótico*, *Desnudez* i *La piel*¹⁴ de la francesa podem veure com també menciona el desig i el plaer que sent, sobretot, una dona.

Llavors, uns altres dos poemes que podem comparar i podem veure clarament la influència de Safo, són el seu fragment 18¹⁵ i el poema *A la mujer amada*¹⁶ de la francesa. En aquests dos veiem com les poetesses parlen del que passa en el teu cos quan experimentes les sensacions comentades abans. I el resultat són la suor, les tremolors, els calfreds...

Seguidament, estan aquells poemes que parlen sobre les festes per a dones, una cosa molt transgressora per l'època en què va viure Safo. Ella parla de les joves que hi ha en aquestes

¹² Vid annex per veure-la sencera.

¹³ Vid annex els dos fragments.

¹⁴ Vid annex els tres poemes.

¹⁵ Vid annex

¹⁶ Vid annex

festes i ho podem veure en el fragment 17¹⁷, comparant-lo amb els poemes *A las que yo escribí* i *La noche*¹⁸ de Renée Vivien. A més, a l'últim vers del fragment 17 que hem mencionat de Safo, es pot veure com menciona les violetes, flors que va utilitzar Renée Vivien quan es va intentar suïcidar¹⁹.

Altres poemes comparables són els del tema de la vellesa i de la mort. Safo sovint ens parla del desig de morir quan algú l'abandona²⁰, i de la vellesa; de fet té un poema titulat així²¹. També Vivien parla d'aquest últim tema, que està relacionat amb la mort, en el seu poema *Vejez incipiente*²²; de fet, només amb el títol ja es pot veure com és una clara imitació del poema de la poeta grega. Un altre poema que Vivien menciona la mort és *Lasitud* i diu: *Me dormiré esa noche con la más bella / muerte*.

Finalment, compararem els poemes que parlen del gran tema de Safo, les dones i el lesbianisme. Se sap que Safo va mantenir algunes relacions amoroses amb altres noies i els escrivia també poemes. Però durant tot aquest temps que ha passat s'han anat censurant molts d'ells i ara no tenim tan material. Així i tot, es pot veure com alguns dels poemes van dedicats a una dona, que seria algunes de les seves muses com es pot veure en el fragment 61. O fins i tot hi ha un poema dedicat a la deessa Afrodita²³. En canvi, en la poesia de Vivien, sí que es pot veure més clarament com va formar part del col·lectiu i dedicava poemes a les seves estimades. De fet, podem veure com la i les receptores dels poemes de les dues autores són dones estimades per la veu lírica, que com bé hem dit anteriorment és una primera persona.

Finalment, transcriuré el poema que acaba de demostrar com Safo de Lesbos va ser una figura de referència i d'inspiració per Renée Vivien. Aquest últim poema es titula *Al desembarcar en Mitilene* i podem veure, a les parts subratllades, com menciona literalment a la protagonista del treball i el lloc d'on ve, Lesbos. També com esmenta diversos cops el passat i l'antiguitat i torna a mencionar en general alguns dels temes tractats en els anteriors poemes que hem pogut veure abans; la figura femenina, la passió, la joventut...

¹⁷ Vid annex

¹⁸ Vid annex

¹⁹ L'autora francesa va intentar suïcidar-se i se la van trobar amb un ram de violetes sobre seu, fet que no ens deixa indiferents després de saber que la poesia de Safo sovint parla de flors. (Vid supra)

²⁰ Vid annex (Fr.61)

²¹ *Vejez* (Fr.45) Vid annex.

²² Vid annex

²³ És el fragment 1 i és l'únic poema de Safo que es conserva sencer. (Vid annex per llegir-lo)

“Al desembarcar en Mitilene

Del fondo del pasado yo regreso hasta ti,
Mitilene, a través de los siglos vencidos,
trayendo mi fervor, mi juventud, mi fe,
mi pasión para ti y una ofrenda de aromas...
Mitilene, a través de los siglos vencidos,
del fondo del pasado yo regreso hasta ti.

Vuelvo a encontrar tus olas, tus olvidos, tus viñas,
tu azur donde me fundo y me disuelvo,
tus barcas y tus montes con sus nobles perfiles,
tus cigarras de gritos roncros y exasperados...
En tu azur que me funde y me disuelve
vuelvo a encontrar tus olas, tus olivos, tus viñas.

Recibe a esta pareja femenina en tus huertos,
isla tan melodiosa propicia a las caricias...
Entre el olor asiático y denso del jazmín
no has olvidado a Safo y sus amigas.
Isla tan melodiosa, propicia a las caricias,
recibe a esta pareja femenina en tus huertos.

Lesbos de orillas áureas, danos nuestra alma antigua.
Dale, para nosotras, vida nueva a las voces,
a las risas anitguas, las liras y a la música
que hizo tan penetrantes los besos del pasado...
Tú que guardas el eco de liras y de voces,
Lesbos de orillas áureas, danos nuestra alma antigua.

Evócanos los peplos ondeantes en la tarde,
los fulgores rojizos y rubios del cabello,
la copa de oro, espejos y collares,
las flores del jacinto, los hermosos murmullos...
Evócanos la luz de hermosas cabelleras
y los ligeros peplos que en la tarde cruzaban.

Al disponer sus cuerpos en lechos de algas secas,
las amantes lanzaban cansadas, rotas sílabas.
Mezclabas tus olores de rosas y duraznos
a los largos susurros que siguen a los besos.
También hoy, arrojando cansadas, rotas sílabas,
disponemos los cuerpos en tus lechos de algas.

Mitilene, esplendor y ornato de la mar,
igual que ella es versátil y es eterna,
sé tú hoy el altar de la ebriedad de ayer.
Porque Safo yacía con la diosa Inmortal,
acógenos propicia, por el amor de ella,
Mitilene, esplendor y ornato de la mar.”
(Vivien, 2007, p.97)

Seguidament, si comparem la poesia de Rosa Leveroni amb la de Safo, podem veure com la seva influència és menor que a la de la poeta francesa, però ara mostrarem tres poemes d'ella on la referència es veu clarament.

Primer de tot, comencem amb *Dolor*²⁴, un poema que menciona dos cops als déus. I si analitzem alguns poemes de Safo, són també dedicats als déus²⁵ de la seva època, com per exemple a Hera²⁶, Eros²⁷, Afrodita²⁸... Per tant, tot i ser déus diferents a causa de la gran diferència d'anys entre una autora i l'altra, podem veure com les dues escriuen poesia destinada als seus déus.

Un altre dels temes principals de Leveroni també és l'amor, i s'expressa en primera persona, igual que les dues poetes mencionades anteriorment, Vivien i Safo. En el poema *Cançó de les besades*²⁹ barreja els petons amb la natura: menciona un riu, el sol, la muntanya, la neu, els estels, la lluna... I la poesia de Safo també esmenta sovint aspectes de la natura³⁰, junt amb l'amor.

²⁴ Vid annex

²⁵ Fragment 18 (vid annex)

²⁶ Fragment 9 (vid annex)

²⁷ Fragment 41 (vid annex)

²⁸ *Himno a Afrodita*

²⁹ Vid annex

³⁰ *El jacinto* (vid annex)

En la següent comparació veurem com les dues poetes parlen de la solitud en la nit. Leveroni escriu en el poema *Haikais VIII*³¹ que en el llit només hi troba la claror de la lluna en el seu llit i, per tant, està sola. I Safo, en el fragment 138³², també ens aclareix que dorm sola després d'haver sortit al cel la lluna i les estrelles.

Tot seguit, mostrarem com Safo de Lesbos també va influenciar una mica a Maria-Mercè Marçal a l'hora d'escriure les seves poesies. Per fer-ho agafarem un poema del seu llibre *Bruixa de dol*.

Com ja hem pogut estar veient durant tot el treball, Safo va escriure poemes parlant bàsicament del desig, el plaer, la mort, la solitud i l'erotisme. Per tant, ara compararé els poemes de les dues per demostrar-ho.

En el poema III³³ de la secció *Foguera Joana*, podem veure com parla lliurement del plaer femení, dels seus pits i del desig; per tant, es pot veure la comoditat i llibertat que té Marçal per parlar d'aquests temes. Igual que ho fa Safo al fragment 12³⁴.

A més, molts dels poemes de Marçal, de l'antologia *Bruixa de dol*, van dedicats a dones i són curts i precisos, igual que la poesia de Safo.

Per acabar, l'última dona influenciada per Safo treballada en aquest treball és Sylvia Plath. Una de les obres principals d'aquesta escriptora dels Estats Units és *Ariel*, un poemari que ajunta els diversos poemes de Plath.

El tema principal de la seva poesia és la mort, ja que tota la seva vida es va veure afectada per ella, com bé hem explicat anteriorment.

Plath, a la seva poesia, menciona uns quants cops la nit i la lluna; igual que ho feia la poeta grega³⁵ i algunes de les altres autores de les quals hem parlat³⁶. Dos poemes on la poeta anglesa parla de la lluna clarament són *La luna y el tejo*³⁷ i *La riva*³⁸. En el primer podem veure com personifica la lluna com si fos una persona, en aquest cas trista. I en el segon la utilitza per parlar de com és una persona, en aquest cas parla d'una cosa o d'algú bell però alhora com algo devastador.

³¹ Vid annex

³² Vid annex

³³ Vid annex

³⁴ Vid annex

³⁵ Fragment 138

³⁶ Rosa Leveroni a *Haikais VIII*

³⁷ Vid annex

³⁸ Vid annex

També podem veure com el tema de la virginitat continua apareixent en la poesia de Sylvia Plath. Ella, en el poema 39'5³⁹ *de fiebre*, diu literalment que “soy una virgen / de acetileno puro /asistida por rosas” (Plath, 1964, p.74). I es pot comparar amb el fragment 81⁴⁰ de Safo. A més, en el poema de Plath, *Picaduras*⁴¹ menciona les dones; tema principal de la nostra poetessa protagonista.

Finalment, en el poema *Filo*⁴² de Sylvia Plath, podem veure clarament com té com a referència Grècia, lloc d'on ve Safo de Lesbos. Esmenta elements com la toga i una necessitat grega. A més, també ens diu que la dona, tema principal també de les poetesses mencionades anteriorment en el treball, ha arribat a la perfecció.

A més, el fet final que acaba de demostrar que Safo de Lesbos va tenir i encara té

una gran influència en l'actualitat, és l'obra de teatre *Safo*. Des del 14 fins al 24 de juliol d'aquest mateix any 2022, al teatre Romea de Barcelona es va dur a terme un espectacle anomenat *Safo*.

La protagonista d'aquest era Christina Rosenvinge, el text el va escriure María Folguera i la direcció la va fer Marta Pazos. Tot l'espai era de color rosa i les participants eren només dones.

Aquesta escenografia representava com van ser Safo i les seves muses a l'illa de Lesbos durant l'època clàssica. *Safo* era una representació de la vida d'aquestes i era un teatre on cantaven les poesies de Safo. A part de la veu sola, també hi havia altres instruments que feien l'obra moderna i donaven molta musicalitat a l'obra.

³⁹ Vid annex per veure el poema sencer.

⁴⁰ Vid annex

⁴¹ Vid annex

⁴² Vid annex

Conclusions

Les conclusions que trec del meu Treball de Recerca són diverses. Primer de tot, puc dir que existeix una clara transmissió de la poesia de Safo en la literatura de dones posteriors; i aquesta influència la podem veure en autores com Renée Vivien, Rosa Leveroni, Maria-Mercè Marçal i Sylvia Plath. Però, com és de suposar, no a totes aquestes autores hi ha el mateix grau d'influència.

Per exemple, en la poesia de Renée Vivien, es pot veure un alt grau d'influència de Safo de Lesbos en ella; de fet, només cal llegir l'últim poema exposat anteriorment, *Al desembarcar en Mitilene*⁴³. A més, anant més enllà d'aquest últim poema i agafant altres poemes de les dues autores, podem veure com també ha existit aquesta influència a més poemes de la francesa. Altrament, la influència ha existit en la vida personal de Vivien, de fet, va anar a passar una temporada a Grècia i es va intentar suïcidar amb unes violetes al costat.

Una altra poeta que també ha seguit bastant el model de l'autora grega, ha sigut Sylvia Plath. Els poemes d'aquesta autora es poden caracteritzar, sobretot, per la lluna i la mort; igual que molts dels poemes de Safo.

En canvi, en la poesia de Rosa Leveroni i Maria-Mercè Marçal, la influència de Safo és menor. De Leveroni trobem tres poemes que són una clara mostra de similitud amb els de l'autora grega. Però, si llegim a Marçal, només n'he pogut trobar un; tot i això, hi ha altres aspectes que sí que s'assemblen a Safo, com per exemple la brevetat dels poemes i les destinatàries d'aquest, remarcant així la connotació femenina. A més, en la vida i en la poesia de Marçal, està vigent el feminisme i tot el que comporta: la importància del plaer femení i la defensa del paper de la dona en la societat.

Així mateix, podem dir que després de més de dos mil cinc-cents anys, la figura d'aquesta gran poetessa es pot continuar veient en l'actualitat. Com per exemple a les llibreries, al teatre i, fins i tot, a la televisió i a les xarxes d'actualitat, ja que és el lloc per on es va anunciar l'obra de teatre i la nova traducció de la poetessa feta per Creus.

⁴³ Vid supra

Referències bibliogràfiques

- (n.d.). Vivamus, mea Lesbia. Retrieved October 21, 2022, from <http://masegosa.webs.uvigo.es/vivamusmeaLesbia.htm>
- (n.d.). Safo como referente en las poetas hispanas de los siglos XIX y XX. Retrieved October 21, 2022, from <https://revistaseug.ugr.es/index.php/florentia/article/view/4432/4338>
- biografia*. (n.d.). Associació d'Escriptors en Llengua Catalana. Retrieved October 22, 2022, from <https://www.escriptors.cat/autors/leveronir/biografia>
- Catulo y su inspiración en Safo*. (2014, January 6). Historia de Grecia y Roma. Retrieved October 21, 2022, from <http://www.antiquitatem.com/catulo/>
- Creus, E. (2022). *Safo de Lesbos. I desitjo i cremo. Poesies incompletes* (Proa ed.).
- Libertad, por Carolina Coronado | Poéticous: poemas, ensayos y cuentos*. (n.d.). Poeticous. Retrieved October 21, 2022, from <https://www.poeticous.com/carolina-coronado/libertad?locale=es>
- Lira (instrument musical)*. (n.d.). Viquipèdia. Retrieved October 21, 2022, from [https://ca.wikipedia.org/wiki/Lira_\(instrument_musical\)](https://ca.wikipedia.org/wiki/Lira_(instrument_musical))
- Los cantos de Safo, por Carolina Coronado | Poéticous: poemas, ensayos y cuentos*. (n.d.). Poeticous. Retrieved October 21, 2022, from <https://www.poeticous.com/carolina-coronado/los-cantos-de-safo?locale=es>
- Luque, A. (Ed.). (2020). *Grecorromanas: lírica superviviente de la Antigüedad clásica*. Austral.
- Luque, A. (Ed.). (2020). *Poemas y testimonios* (A. Luque, Trans.). Acantilado.
- Marçal, M.-M. (2020). *Bruixa de dol (1977-1979)* (M. Otero Vidal, Ed.). Educaula62.
- Maria Mercè Marçal biografia | Associació d'Escriptors en Llengua Catalana*. (n.d.). Escriptors.cat. Retrieved October 22, 2022, from <https://www.escriptors.cat/autors/marcalmm/maria-merce-marcal-biografia>
- Mark, J. J., & Cardozo, A. (n.d.). *Safo de Lesbos - Enciclopedia de la Historia del Mundo*. World History Encyclopedia. Retrieved October 21, 2022, from <https://www.worldhistory.org/trans/es/1-13155/safo-de-lesbos/>
- Mohino, A. (2010, November 3). *cent anys (+5): Rosa Leveroni: primers anys de vida*. Rosa Leveroni. Retrieved October 22, 2022, from <http://leveronicentenari.blogspot.com/2010/11/rosa-leveroni-primers-anys-de-vida.html>
- pentàmetre | enciclopedia.cat*. (n.d.). Enciclopèdia Catalana. Retrieved October 21, 2022, from <https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/pentametre>

- Plath, S. (2019, October 27). *Sylvia Plath, la escritora que mejor plasmó sus luchas internas y sus depresiones*. EL PAÍS. Retrieved October 22, 2022, from https://elpais.com/cultura/2019/10/27/actualidad/1572159020_367035.html
- Plath, S. (2022). *Ariel: edición bilingüe*. Nórdica Libros.
- ROSA LEVERONI, TRADUCTORA. (n.d.). e-Repositori UPF. Retrieved October 22, 2022, from https://repositori.upf.edu/bitstream/handle/10230/25201/Mitjans_2015.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Safo. (n.d.). Teatre Romea. Retrieved October 22, 2022, from <https://www.teatromea.cat/ca/ex/1907/safo/>
- Safo de Lesbos, ícono del lesbianismo – Rossemarie Caballero's Blog*. (2021, June 16). Rossemarie Caballero's Blog. Retrieved October 21, 2022, from <https://rossemariocaballero.com/2021/06/16/safo-de-lesbos-icono-del-lesbianismo/>
- 20 pinturas de Safo | La Villa de los Papiros*. (2018, January 6). La Villa de los Papiros. Retrieved October 21, 2022, from <https://lavilladelospapiros.wordpress.com/2018/01/06/20-representaciones-pictoricas-de-safo/#jp-carousel-2940>
- Untitled*. (n.d.). Galaxia Gutenberg. Retrieved October 22, 2022, from http://www.galaxiagutenberg.com/wp-content/uploads/2017/07/Merce-Marcal_web.pdf
- Vivien, R. (n.d.). *Renée Vivien*. Wikipedia. Retrieved October 22, 2022, from https://es.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9e_Vivien
- Vivien, R. (2007). *Poemas* (A. Luque, Trans.). Igitur Ediciones.
- Zapater Avilés. (n.d.). Glossari de mètrica dactílica | Iter Romanum. Retrieved October 21, 2022, from http://www.ub.edu/iter_romanum/content/glossari-de-m%C3%A8trica-dact%C3%ADli-ca

Informe metacognitiu

Amb aquest treball he après a analitzar el contingut de les poesies de les dones treballades per poder comparar-les entre elles. També he après a fer una lectura interna i detallada de la poesia de les autores treballades en el treball.

El problema que he tingut és que al no tenir les poesies completes i no saber llegir el grec, m'he hagut de conformar amb les traduccions que han pogut fer mitjançant els petits fragments que ens han arribat. Considero que després de tots els anys que han passat no són pocs els fragments que tenim, però sí que, d'alguna manera, m'ha prohibit el fet d'analitzar la forma mètrica de la poesia de Safo

A més, he descobert noves poetesses que es van influenciar en la poesia de l'autora grega, el que passa que per falta de temps no he pogut endinsar-me molt més en elles. Una que m'hagués agradat profunditzar més és Sylvia Plath, per tant, una continuació d'aquest treball podria ser una anàlisi completa de tota la producció i de la figura de l'autora estatunidenca i després comparar-la millor amb la de Safo.

També, una altra continuació d'aquest treball seria analitzar pel·lícules i cançons els temes de les quals fos l'amor eròtic, d'entre altres temes de Safo, i observar si la poetessa, a part d'influenciar poetes, ha influenciat també a directors i músics.

Annexes

Safo com a referència de Catul

Gaius Valerius Catullus va viure des del segle 57 aC fins al 87 aC i era romà. Aquest poeta formava part del grup de poetes d'aquella època anomenats, per Ciceró, neotèrics (poetae novi). Aquest grup de poetes destacava per la seva admiració cap a la poesia grega alexandrina de Calímaco, encarregat d'ordenar la biblioteca d'Alexandria, i pel desig de crear una poesia refinada i concisa.

Per escriure la seva poesia es va inspirar directament en la de la poetessa grega de Lesbos, tot i que la seva, a diferència de la grega, era més subjectiva i descrivia els efectes interiors de l'amor.

Aquesta imitació queda reflectida en el número 51 de les poesies del poeta romà:

Casi igual a los dioses me parece,
o superior aún, si ello es posible,
quien frente a ti sentado te ve y oye
reír alegre.

Miserable yo, Lesbia, que, apocado,
pierdo el sentido sólo con mirarte
y se queda la voz en mi garganta
estrangulada.

Se me traba la lengua, un fuego corre
por mis venas, me zumban los oídos,
y un doble manto sobre mis dos ojos
tiende la noche.

La molície, Catulo, te es funesta;
la molície te excita y te transporta.

La molície, que, antes que a ti, ha perdido
urbes y reyes.

(Traducció de José María Alonso Gamo)

I per escriure aquest poema, es pot veure clarament com es va inspirar en el poema 31 de Safo, reproduït per Longino en De lo Sublime, 10,2:

Me parece igual a los dioses
aquel hombre que enfrente de ti
se sienta y de cerca tu dulce voz
escucha
y tu dulce reír. Eso, lo juro,
el corazón en mi pecho con fuerza golpea,
pues nada más que te miro, al instante, de voz
nada me queda.
Que la lengua se me quiebra, y un sutil
fuego en seguida me recorre por debajo la piel.
Con mis ojos no veo nada, y los oídos
me zumban,
y me recorre un frío sudor, y un temblor
hace presa de mí toda, y más pálida que la hierba
estoy. Y estar muerta por poco
me parece...
Pero todo se debe soportar...

(Traducció de Manuel Pérez López, en "De lo sublime"; Edit. Dykinson)

A més, Catul li dedicava poemes a la seva estimada Lèsbia, que era la musa de la seva poesia. Un altre poema seu famós és *Vivamus, mea Lesbia*:

"Vivamos, Lesbia mía y amémosnos, hagamos caso omiso a todas las habladurías de los ancianos en exceso escrupulosos. Los astros pueden ocultarse y reaparecer, pero nosotros tendremos que dormir en noche perpetua tan pronto como se apague la breve llama de nuestra vida. Dame mil besos y después cien, otros mil luego, luego otros cien. Empieza de nuevo hasta llegar a otros mil y a otros cien. Después, cuando hayamos acumulado muchos miles, los revolveremos todos para perder la cuenta o para que ningún malvado envidioso sea capaz de embrujarnos cuando sepa que nos hemos dado tantos besos."

Poema de Carolina Coronado sobre la llibertat

Risueños están los mozos,
gozosos están los viejos
porque dicen, compañeras,
que hay libertad para el pueblo.

Todo es la turba cantares,
los campanarios estruendo,
los balcones luminarias,
y las plazuelas festejos.

Gran novedad en las leyes,
que, os juro que no comprendo,
ocurre cuando a los hombres
en tal regocijo vemos.

Muchos bienes se preparan,
dicen los doctos al reino,
si en ello los hombres ganan
yo, por los hombres, me alegro;

Mas, por nosotras, las hembras,
ni lo aplaudo, ni lo siento,
pues aunque leyes se muden
para nosotras no hay fueros.

¡Libertad! ¿qué nos importa?
¿qué ganamos, qué tendremos?
¿un encierro por tribuna
y una aguja por derecho?

¡Libertad! ¿de qué nos vale
si son los tiranos nuestros
no el yugo de los monarcas,
el yugo de nuestro sexo?

¡Libertad! ¿pues no es sarcasmo
el que nos hacen sangriento
con repetir ese grito
delante de nuestros hierros?

¡Libertad! ¡ay! para el llanto
tuvimosla en todos tiempos;
con los déspotas lloramos,
con tributos lloraremos;

Que, humanos y generosos
estos hombres, como aquellos,
a sancionar nuestras penas
en todo siglo están prestos.

Los mozos están ufanos,
gozosos están los viejos,
igualdad hay en la patria,
libertad hay en el reino.

Pero, os digo, compañeras,
que la ley es sola de ellos,
que las hembras no se cuentan
ni hay Nación para este sexo.

Por eso aunque los escucho
ni me aplaudo ni lo siento;
si pierden ¡Dios se lo pague!
y si ganan ¡buen provecho!

Los cantos de Safo, Carolina Coronado

Como el aura suavísima resbala
de placer en placer fácil mi vida:
entre el amor y gloria dividida,
¿cuál es la dicha que a mi dicha iguala?

Al lado de Faón, su amor cantando;
con la luz de sus ojos fascinada;
dicha inmensa es de Safo bienhadada
perder sus horas en deliquio blando.

Dicha inmensa es de Safo venturosa
que su amante en el aire que respira
beba el acento de la tierna lira,
que tan sólo por él suena amorosa.

¡Cómo a mis ojos inefable llanto
gota por gota el corazón destila,
si un instante su faz dulce y tranquila
brilla gozosa al escuchar mi canto!...

¡Si de su boca en lisonjero arrullo
la voz desciende a celebrar mi lira,
y hálito vago que su labio expira
mis sienes cerca entre el falaz murmullo!

Siento, Faón, tu delicado aliento
bullir entorno de la frente mía,
y en deliciosos tonos de armonía
herirme el corazón tus voces siento.

El corazón sus golpes precipita
al eco de tu voz apasionada:
a un suspiro, a un acento, a una mirada
como el seno de tórtola se agita.

No temo entonces que por bella alguna
perjuro olvides tu feliz cantora,
ni atractiva beldad venga en mal hora
a destrozar mi plácida fortuna.

¿Y quién la flor de la ventura mía
osará marchitar con mano aleve?
¿Quién a usurpar tu corazón se atreve
y a reinar donde Safo reinó un día?

¡Ah! no soy bella: su preciosa mano
en mi rostro los Dioses no imprimieron;
más al alma benignos concedieron
de los genios el numen soberano.

Y cítara en mis manos peregrina
las hermanas de Febo colocaron,
y de entusiasmo el corazón llenaron
de amor ardiente e inspiración divina.

Goza de triunfos la beldad un día,
que el porvenir destruye riguroso;
cuando el genio entre aplausos victorioso
de la inmortalidad al templo guía.

Lecho de tierra y silencioso olvido
sólo del mundo la hermosura alcanza:
el estrecho sepulcro a do se lanza,
los rayos borrarán de haber nacido.

Cual sueño pasará, si el genio alzando
la poderosa voz no la eterniza,
su cantar que a los siglos se desliza
vida preciosa a sus cenizas dando.

Yo también cantaré: también mis voces,
tierna Faón, tu nombre repitiendo,
con tu amor y mi amor sobreviviendo,
al porvenir sin fin irán veloces.

Yo a esa Grecia opulenta, sabia y justa
arrancaré un aplauso duradero,
una corona como el grande Homero
a mis sienes tal vez ceñiré augusta.

Y mírala ¡oh Faón! y tu sonrisa
premie el esfuerzo de tu Safo amada,
más plácida a su ser que en la alborada
place a las flores la naciente brisa.

II

Musas divinas, dioses del talento,
¿Qué me vale ceñir vuestra aureola?
Bella rival con su belleza sola
alcanzó mi afrentoso vencimiento.

Lanzadla de ante mí, lanzadla, cielos;
que al verla, el odio que me inspira crece,
mi vista con su vista se oscurece,
y hierve el corazón de envidia y celos.

Lanzadla lejos de él; no más admiren
sus ojos a la bella enamorados:
ni los míos en tanto ensangrentados
por sorprenderlos incesantes giren.

Alma Venus, escucha tú mi ruego,
y protege el amor que has encendido;
en el pecho cruel del fermentido
brote una chispa del extinto fuego.

Dame atractivos, dame esa ilusoria
forma y hechizos con tu luz tocados,
¡y quítenme los Dioses irritados
mi cítara, mis cantos y mi gloria!

III

De Venus al oráculo las preces
de los augures fieles demandaron,
y el fin de mis desdichas por tres veces
y el triunfo de mi amor adivinaron.

Mas ¡ay! mintieron. —Tú roca insensible
desoyes mi pasión. —¡¡Ni una esperanza!!
¿no temes, di, que tu perjurio horrible
provoque de los Dioses la venganza?

¡Qué! ¿No temes que Venus indignada
a mis clamores presurosa acuda?
¿No temes que su cólera sagrada
sobre tu frente criminal sacuda?

Amante Diosa que el amor preside,
tú la invocaste de tu fe testigo
mi injuriada pasión venganza pide,
su hollada majestad pide castigo.

IV

Tu juventud corría silenciosa,
entre la oscura turba confundido,
cuando uniendo a tu nombre su renombre
Safo su gloria dividió contigo.

La cantora de Grecia descendiendo
de su altura, hasta ti, quiso amorosa
cantar tu vida y alumbrar tu frente
con la radiante luz de su aureola.

Y a tu lado, Faón, si la voz mía
se elevaba a cantar nuestros delirios,
miel divina en mis labios derramaban
solicitas las hijas del Olimpo.—

¿Dónde la bella que fingiendo amores
tu conquistado corazón me arranca?...
Ayer mi seno de placer latía,
y hoy de despecho y de dolor se abrasa...

Entrevista a Eloi Creus

Com va començar el teu interès cap a les llengües i cultures clàssiques, quan molta gent avui dia les ignora justificant que no aporten cap mena de coneixement? Bé, que no aporten cap mena de coneixement és absurd. No cal que ho respongui suposo, qualsevol cosa aporta coneixement i més quan són llengües que estan a la base de tota la cultura i llengua occidental. Però la qüestió, més aviat, és si són útils o no aquests coneixements. I potser hauríem d'arribar a la conclusió que útils com a tal, útils com a element pràctic com per exemple fer tecnologia no ho són; però potser no sempre ens hem de guiar per si una cosa és útil o no, sinó per si ens aporta alguna cosa o no. I a la societat és evident que li aporta estudiar humanitats. És a dir, la vida sense humanitats, sense literatura, seria molt més trista, seríem màquines, no seríem persones i la base de les humanitats occidentals és a Grècia i a Roma ens agradi o no; i també en part a la cultura judeocristiana, és a dir també a la Bíblia. Per tant, l'interès és evident, no cal perdre-hi més temps, és així.

Jo com hi vaig anar a parar? Vaig tenir una professora a batxillerat de llatí que em va agradar moltíssim i vaig voler fer llatí. A casa, cal dir, que sempre m'havien llegit algunes històries de la Ilíada, de l'Odissea, d'Aquil·les, i tota la pesca... I va ser bastant circumstancial, vaig dir: "Bé, doncs fem filologia clàssica!". La carrera em va agradar, em va anar molt bé i després vaig fer investigació, la tesi doctoral... Bé, vaig fer-ho tot, tot el recorregut que es podia fer i fins avui.

Què és el que et va motivar a fer aquesta traducció? Dos motius, un de personal i un de país diguéssim. Un de personal pel fet que quan jo vaig estudiar filologia clàssica, i encara avui em passa, et parlaven d'una sèrie d'autors, d'una sèrie d'obres de la gran literatura occidental que representa que t'haurien d'agradar i representa que haurien de ser molt bonics. I jo els llegia i deia "hòstia, però a mi això no m'emociona, a mi això no em diu res".

I llavors vaig començar a descobrir que a la filologia, clàssica en particular, hi ha una tendència en traduir els clàssics només amb unes traduccions que siguin literals i que siguin per llegir les originals. És a dir, les traduccions que pots trobar a les llibreries, molt sovint, no busquen fer un poema en català, sinó que busquen simplement dir "el grec diu això". Però sovint dient "el grec diu això", o "el llatí diu això", aquell text no és interessant, no hi ha una reconstrucció perquè allò sigui emocionant. I això em passava particularment amb Safo, ella podia estar, fins llavors, traduïda en català l'any 1973 o 75 per un capellà i amb una traducció bastant fluixa. I el 2006 per una filòloga de Mallorca en prosa.

Per tant, una poeta per mi, una poeta que a més a més no era poeta sinó cantora, hauria de ser traduïda sempre en vers. Llavors a mi aquells textos, tot i que la segona traducció era molt correcte, no m'emocionaven. Llavors va ser com "ostres, jo crec que es pot fer una traducció poètica de Safo, ja que és el que es necessita".

Per tant hi ha això per un cantó, és a dir, creia que hi havia necessitat d'una traducció més poètica.

I per l'altre, hi havia una necessitat intrínseca en el país en el sentit que no es podia trobar a Safo a les llibreries. És curiós perquè ha sortit aquesta edició i al cap de poc han reeditat la d'aquesta filòloga de Mallorca un mes després. Però aquesta edició de la filòloga de Mallorca és molt incompleta; ja que a Safo l'hem conservat a trossets, molt a trossets. I què passa? Doncs que durant segles, de Safo, només en podíem llegir dos fragments. A principis del segle XX es van trobar una sèrie de papirs a Egipte, que s'havien conservat gràcies al clima sec, i tots aquells fragments es podien trobar a l'edició d'aquesta filòloga. Aquesta edició és del 2006 i l'any 2004, és a dir, dos anys abans, es van editar uns papirs nous que s'havien trobat amb 4 o 5 fragments més de Safo; i aquesta edició ja no els incorporava, no hi són. Per tant, en una autora que és molt fragmentària, resulta que uns descobriments que ens permetien llegir-la amb més completesa, no hi eren. I a més a més, l'any 2014, encara en vam trobar nou més! No ho sé... ara ho estic dient de memòria però una desena de poemes més. Per tant, una autora tan fragmentària, de cop ho deixava de ser menys; i això no es podia llegir en català, no hi era. De fet, ara que s'ha reeditat aquesta edició del 2006, no hi continuen sent aquests poemes. Doncs, em semblava que calia fer una edició amb tots aquests nous fragments que a més són molt interessants i donen una imatge de la Safo molt més completa que no pas aquesta poeta de l'amor lèsbic, que ho és, però parla de moltes altres coses. Per tant, em semblava que era absolutament necessari fer una edició diferent. A més aquesta edició inclou, no només els fragments que atribuïm normalment a Safo, sinó també, que això no s'havia fet mai al català, una sèrie de testimonis que parlen de Safo. És a dir una sèrie d'autors grecs i llatins que diuen: "Safo era així", "Safo feia allò", o "Safo feia allò altre". I és interessant perquè pels mateixos grecs Safo podia ser una deessa pràcticament per lo bona que era, que això hem de pensar que

a Grècia, una societat extremadament masclista i heteropatriarcal, de manera que encara no entenem com és que Safo va triomfar en aquest món. Però el més sorprenent és que al mateix temps que l'admiraven com una deessa, també la consideraven com una prostituta, una degenerada perquè li agradaven les dones, etc. I veure aquesta imatge doble d'una mateixa compositora és bastant curiós de veure.

I també diuen que tenia una escola, oi? Sí, això és una cosa molt complicada. Clar, nosaltres per reconstruir la imatge de Safo, la vida de Safo, o bé fem una cosa molt perillosa que és llegir els seus fragments com si fos una novel·la autobiogràfica i considerar que sempre que hi ha un "jo" a la poesia de Safo, està parlant la poeta. Quan això, després de molts anys, la teoria de la literatura ha vist que un escriptor pot parlar en primera persona i no parlar d'ell, pot parlar d'una altra cosa; i si a més a més tenim en compte que la poesia grega és molt diferent de la poesia moderna. És a dir, amb la poesia grega no hem de pensar amb una persona que és a casa seva que escriu un poema perquè està trist o perquè està content, la poesia grega és sempre cantada, amb música i normalment feta per encàrrec. Per tant, tu pots parlar de tu o pots parlar d'altres persones, no és necessari que parlis de tu. És veritat que una cosa molt particular de Safo és que a vegades es fa sortir a si mateixa en algun poema, diu: "qui et fa mal, Safo?" Però hi ha molts altres poemes que no apareix Safo, per tant, reconstruir la vida a través del que diuen els seus poemes és perillós perquè mai no ho sabem exactament. En aquests poemes, però, és veritat que hi ha una sèrie de dones joves que surten a molts poemes, amb una diferència d'edat amb Safo, ella és més gran que aquestes noies. I sembla que les educa d'alguna manera, però no sabem fins a quin punt. És a dir, Safo exercia una certa educació sobre aquestes noies, sobre les quals en parla en algun punt eròticament, en alguns amorosament i, fins i tot, en alguns sexualment. Per tant, no sabem gaire bé quin tipus d'educació devia exercir. El que passa és que alguns estudiosos, i els mateixos grecs, agafaven aquests fragments i llavors deien: "Ah, llavors devia tenir una escola". Tenim algun testimoni antic, que ja ens parla de Safo, que deia que noies d'arreu de Grècia anaven fins a Lesbos, que és l'illa on vivia Safo, perquè les eduqués. Segurament Safo era una persona de l'aristocràcia amb molts diners, de molta cultura i excepcionalment famosa a l'antiguitat per la seva obra poètica i que tenia un grup de noies a les quals ensenyava alguna cosa. I aquesta cosa podia ser música, això segur, ball, poesia i una cosa que creiem que deu anar per aquí, però no ho sabem segur tot i que a l'antiguitat era molt comuna, és iniciar la persona educada en els sabers sexuals. És una cosa que es feia a aquella època, que no té comparació amb el dia d'avui. Però, a l'antiguitat, el que sabem és que es feia entre dos homes; és a dir, un home gran i un noi. L'home educava el noi en tots els aspectes i també en els sexuals.

Doncs la gent ha dit: "home, doncs, si a Safo en alguns fragments es veu que hi hagi també això, llavors potser també preparava a aquestes noies més joves per al matrimoni". I les educava amb tot el que necessitava la noia per al matrimoni.

Ara, una escola com a tal, segur que no. Més aviat sempre s'ha de tenir en compte que Grècia funciona per passos rituals de passatge, ritus de pas. Quan algú es casava a l'edat medieval, per exemple, es casaven, portaven a la núvia en braços fins al llit, es consumia el matrimoni i llavors s'ensenyaven els llençols per comprovar que la noia era verge i s'ensenyaven els llençols perquè hi hagués sang perquè s'hagués trencat l'himen i tot això. Això és un ritual de pas, és a dir, són una sèrie de pràctiques que la comunitat ha desenvolupat i que es fan sempre en un moment concret. Doncs això a Grècia era molt comú i es diuen ritual de pas perquè passes d'un moment a l'altre. Era passar de l'adolescència a estar preparada per casar-te, i qui preparava aquest pas, de ser nena a ser dona, potser era una figura com la de Safo.

Per això, una escola potser no, però una cosa així.

Has estat còmode traduint la poesia de Safo? Sí, el problema, que és el que explico a la introducció, és que és molt feixuc i és molt difícil a vegades traduir una cosa que està tan feta miques, no? Tu t'hi poses i t'agrada i dius: "que bonic aquest vers!". A més jo tradueixo en vers, intento imitar el vers grec, llavors necessites una mica de temps per adaptar-t'hi. I amb Safo és: en faig un, dos i al tercer ja tinc una llacuna, el papir està fet malbé; i això cansa una mica, és una mica esgotador. És més diferent que traduir Homer, per exemple ell el tens molt sencer, vas fent i no pares. O per exemple una novel·la, Jane Austen, tu comences al principi, i encara no tens el problema de traduir en vers, i vas fent sense problema. En canvi, aquí és o versos d'un vers i mig o tot fet malbé... És una feina molt lenta i has d'anar mesclant la feina de traductor i la de filòleg, i això és bastant pesat, però és la nostra feina diguéssim.

Com va ser la influència de Safo a la literatura clàssica, dins d'una societat tan patriarcal? El més curiós és que segurament a Lesbos de l'època arcaica, clar has de situar sempre a Safo al segle 7è i 6è aC, no a l'època de l'Atenes clàssica a l'època de Plató, etc., no, dos segles abans. Doncs sembla que potser a Lesbos la societat patriarcal no era tan bèstia, ho devia ser igualment però no tant, si no no s'entén com és que Safo va triomfar. Però el que sí que sabem és que Safo, no sabem si va ser la primera, en tot cas la primera de qui tenim notícia, de qui es va conservar, i es va fer tan famosa que de seguida va tenir una repercussió en l'obra tant d'homes com de dones. I per exemple sabem d'autors homes que imiten Safo com per exemple Anacreont o diferents lírics; és a dir, els grecs de seguida passen a tenir Safo com un dels nou.

Pels grecs hi ha números que són importants com per exemple el nou, hi havia nou muses i també els millors nou poetes pels grecs, que són uns concrets i un dels quals és Safo; és a dir, vuit homes i Safo. Llavors Safo va passar a formar part de l'imaginari col·lectiu, és a dir, era com un referent. No sabem si això va motivar a altres dones a compondre, però sí que sabem que després d'ella hi ha un cànon de vuit, més Safo nou, poetes dones; i tenim els noms i fins i tot alguna l'hem conservat. Tenim Ànite, Telèsil·la, Corinna, Erinna, etc., en tenim unes quantes. D'aquestes, de fragments d'aquests, en trobem algun de Corinna, algun d'Erinna i algun d'Ànite; però vull dir, poca cosa. Per això dic que costa veure cap influència de Safo en elles, que segur que hi devia ser en el sentit que Safo ja era un referent no només per dones sinó un referent de la literatura grega. Llavors és el que et deia, Safo va ser tan famosa que es va convertir pràcticament en una llegenda; tant podia ser una poeta, com podia ser una prostituta, la van fer protagonista de comèdies, la van fer protagonista d'obres dramàtiques... Llavors la seva obra es va perdre i, per tant, quan tu no pots llegir la seva obra i només en pots conservar aquests dos fragments que et deia, la gent li agrada fabular i imaginar què devia ser Safo. Llavors tota la influència posterior, més de l'època moderna, està molt condicionada per no poder llegir la seva obra. Per tant, només pots llegir el que els grecs deien i aquests dos fragments, que són l'1 i el 31, els més famosos. Són fragments lèsbics en què Safo parla sempre d'una dona, una dona a qui estima i de qui vol recuperar l'amor. Llavors a partir d'aquests dos fragments, es van construir una imatge i va influir molt en poetes, tant homes com dones, com Leopardi, el poeta més important del segle XIX, que té un poema que es diu: Último canto de Safo. Va influir moltíssim en el que diuen la Safo francesa o la Safo moderna, que es diu Renée Vivien. És considerada la Safo moderna i ella mateixa era lesbiana. Estava tan obsessionada amb Safo que es va comprar una casa a Lesbos, Mitilene a viure durant un temps; va estar segura del que era Grècia i va tornar, em sembla. Llavors això, escombrant més cap a casa, va ser un dels temes més importants per Maria Mercè Marçal, que és potser la poetessa més important que ha tingut la literatura catalana i que es va tardar, però es va descobrir que era lesbiana, és a dir, va trigar a sortir de l'armari. Ella era filòloga clàssica, llegia en grec i llegia en llatí, i va escriure una novel·la, l'única que té crec, que es diu la passió segons Renée Vivien, és a dir, una novel·la sobre la Safo moderna. És un tema que li va interessar de seguida i si volguessis parlar de la influència de Safo, dos noms que has de posar són Renée Vivien i Maria Mercè Marçal; això seguríssim, són dos noms molt grossos. El que passa és que també hi ha hagut, amb més o menys influència, sobre qualsevol dona perquè s'ha de tenir en compte que les dones sempre han tingut més difícil l'accés a la publicació i l'accés a la formació, per desgràcia. I moltes poetesses han sentit com a referent Safo perquè ha sigut la primera de totes d'occident, d'orient en tenim d'altres. I és pensar que Safo és la referent en la poesia de moltes dones, tot i que potser no hi apareix directament.

Marçal et podia anar molt bé pel teu treball, de fet una part pot ser d'ella i de la Renée Vivien també trobaràs molts estudis sobre el tema. I llavors en podries trobar fàcilment d'altres. De fet, a l'epíleg de la Maria Callís parla de la influència de Safo en la literatura catalana, o sigui que mira-t'ho perquè et pot ajudar bastant. I altres noms se'ns acudirien, segur que de Rosa Leveroni trobaries coses, i de la literatura gallega/castellana, Rosalía de Castro suposo que sense haver-la llegit perquè no crec que la puguis llegir pel fet de ser dona, però alguna cosa podries rascar. I de les místiques no ho crec, Santa Teresa de Jesús, tot això no ho crec. Però a la literatura universal tot és plaer, i de fet moltes poetes modernes, Sylvia Plath, és una poeta molt famosa que es va suïcidar i segur que també té influència de Safo en algun lloc. Vull dir que més o menys sovint no se la llegien perquè no es podia llegir bé, però la impremta de Safo hi és.

Quin era, segons ella, el concepte principal d'amor? En grec la paraula amor té moltes arrels. Quan es parla d'amor normalment l'identifiquem amb Eros, que és l'amor eròtic, l'amor sexual. L'amor que apareix en Safo normalment és d'aquest tipus, és un amor eròtic. Llavors hi ha altres tipus d'amor, hi ha l'amor philia, que és d'on va la filosofia, l'amor pel saber, i és el tipus d'amor que el pots trobar per exemple a l'amistat o a una persona que t'estimes; és a dir, un amor no sexual, simplement sentimental. Llavors encara n'hi ha d'altres, hi ha l'àgape, etc.

Safo de tots aquests amors diferents no en parla, parla sempre d'un amor eròtic o si vols d'aquest amor (per exemple hi ha un fragment que li diu a una d'aquestes noies més joves i que sembla que sigui la seva alumna i li diu: Ara que m'abandones, segurament per anar-se'n a casar amb algú, sempre pensa com et vaig educar, recorda les estones que vam passar juntes al llit, recorda les estones quan jo t'untava el cos, quan et posava perfum, etc.). Clar, quin tipus d'amor és aquest? No ho sé, però en general sembla més aviat un amor eròtic. Que no vol dir que un amor eròtic sigui només desig, no vol dir que hi hagi només sexe, sinó que és aquell amor que sents cap a una persona que t'atrau físicament. I aquest seria el tipus d'amor de què parla Safo en els fragments que hem conservat; una altra cosa és el que podria haver dit.

Creus que aquesta manera d'entendre les relacions ha afectat la nostra societat actual? Moltíssim, només pel terme "lesbiana" que ve de "Lesbos"; o sigui l'adjectiu ve de Safo. Suposo que a la humanitat sorprèn que una dona del segle set abans de Crist lesbiana, o en tot cas que componia poesia lèsbica, hagués triomfat d'aquella manera i esdevenir un mite, una referent. Per tant, tot el que feia, que per desgràcia era vist com una cosa estranya quan dues dones s'embolicaven, doncs ja eren lesbianes.

Per tant, sí que ha afectat des del moment en què l'adjectiu correspon a Safo. Però per desgràcia no ha afectat prou a parer meu perquè una cosa molt curiosa de la Grècia antiga, segle cinquè cap endarrere, l'homosexualitat no és vista com una cosa contrària a l'heterosexualitat. Avui, en general, excepte la gent que es considera bisexual, normalment la gent o és heterosexual o homosexual, i a Grècia això no tenia sentit. A Grècia tu, com a dona o com a home, estaves obligat a casar-te amb una persona del sexe contrari. I això no es podia negociar, i com a dona amb més raó; la teva obligació era fer fill. És a dir, el teu objectiu per la societat, per desgràcia, era només aquest. Erets un recipient, les dones eren un recipient on l'home feia servir per fer fills i per educar els nens; per desgràcia era així. O sigui que aquesta imatge tan romàntica de la Grècia com a font de llibertat, en el cas de les dones no és així. Ara bé, això era innegociable, però al mateix temps, sobretot abans del matrimoni i durant el matrimoni, si no et "pillaven" no estava mal vist que tu poguessis tenir relacions sexuals amb una persona del mateix sexe. No era oposat perquè s'entenia perfectament que l'atracció sexual no depenia d'això sinó que els agradaven les persones, no un sexe. Evidentment, hi ha homofòbia en el món grec, moltíssima, és a dir, al segle cinquè els mateixos comediògrafs, els que escriuen comèdies, es passen les comèdies rient-se dels gais, etc. O sigui que homofòbia n'hi havia, però en general no estava mal vista l'homosexualitat, no era una cosa rebutjable i oposada a l'heterosexualitat. De fet, una cosa molt curiosa és el que et deia abans, no estava mal vista sempre que fos amb persones d'edat diferent, sempre que hi hagués aquest factor educatiu que avui no entenem; avui ho definiríem com pederàstia. Però que a l'antiguitat tenia un sentit, no sé quin, però per ells tenia algun sentit. També és curiós, però, fixa't que això de l'heteropatriarcat és molt curiós, que sempre havia de ser amb persones del mateix sexe i d'edat diferent, però que per exemple a Safo apareix un interlocutor que no se sap si és mascle o femella, crec que és mascle i Safo li diu: "No em tiris la canya, no vulguis lligar amb mi perquè et trec molts anys i jo soc massa vella per tu". Per tant, és molt curiós perquè quan les dones es casaven a l'antiguitat es casaven amb 14-15 anys, amb la primera regla ja feien casar-les. Però l'home es considerava adult cap als 25-30; és a dir, sempre hi havia una diferència d'edat, ben bé quinze anys entre l'home i la dona. És molt curiós com això a la inversa no podia ser, com hem vist en aquest fragment de Safo. És a dir, que un home jove s'interessés per una dona gran no és possible, Safo mateixa li diu: "No, jo soc massa vella per tu".

Tornant més al tema, potser si haguéssim après més dels grecs hauríem après que l'heterosexualitat i l'homosexualitat no són incompatibles.

Safo té alguna relació amb el mite? Sí, ella esdevé una llegenda, suposo també perquè la seva obra es perd i la gent fabula, i esdevé un mite. De fet, aquí al final trobaràs, a part dels comentaris que crec que et poden anar bé per llegir els fragments, t'hauràs de mirar el testimoni 23, que és on parla de les altres dones. Però al final hi ha tota una sèrie de poemes d'autors antics que parlen de Safo ben bé com una deessa. Fixa't, un diu: "Diuen alguns que són nou les muses, quina desídia! Vet aquí també Safo de Lesbos que en fa deu." Safo és una desena musa.

De fet, tenim constància d'alguns testimonis que sembla que parlin com si Safo hagués estat adorada com una musa més, o sigui com si la gent, m'ho invento eh, anés a la seva tomba. Que una cosa que fan els grecs és honorar certs herois, per exemple Teseu, que són herois del mite, però tenen una tomba i la gent va a adorar i a demanar coses com si fos un Déu, són elements semidivins. Doncs a vegades sembla, tot i no tenir constància, que Safo va esdevenir un personatge semidiví perquè també parlen de la tomba de Safo. De fet, Safo, per entendre-la, crec que l'hem de posar a Homer; pels grecs, encara avui, però sobretot pels grecs antics, el pare de la literatura grega, i, per tant, de la literatura occidental, és Homer. Homer ho comença tot, Homer és pràcticament un déu. Doncs la mare és Safo, i és exactament el mateix corresponent. I de fet els mateixos grecs, repeteixo que miris els testimonis, hi ha un moment que diu: "Quan diem la paraula poeta, pensem en Homer. Quan diem la paraula poetessa, pensem en Safo." I no hi ha més perquè són els dos grans.

Per tant sí, tot i que no sé si la paraula seria mite, potser seria llegenda. I Safo passa a ser part de la llegenda.

I per acabar de fotre el rotllo, sí que Safo té relació amb el mite perquè ella compon sobre el mite. Hi ha personatges del mite que apareixen en els seus fragments; apareix Helena de Troia, per exemple. I Afrodita, que no és mitologia sinó religió. Afrodita és una deessa a la qual Safo hi creia, és part de la religió. És cert que Afrodita apareix en el mite, té un paper en aquestes històries, però era una deessa i l'adoraven com a tal. Però per exemple apareix Helena de Troia, la causant de la guerra de Troia, en les seves poesies i de fet és curiós veure com per exemple Homer explica com Helena era la dona de Menelau i que Paris es va enamorar d'ella, la va reptar i se la va endur; per tant, Helena no té cap paper actiu, Helena és un element sexual, de desig, que quan Paris la vol, la rapta i se l'endú. En canvi, aquí, en un moment en el qual apareix Helena, hi apareix com una persona amb decisió: que decideix abandonar el seu marit i decideix abandonar la seva filla, abandonar els seus pares i abandonar els seus germans. És a dir, abandonar totes les feines que corresponien a una dona a l'antiguitat. O sigui, apareixen els elements del mite com apareixen en Homer, però amb un caràcter molt modern; és a dir, apareix una figura femenina però amb un paper actiu. Per això dic que és molt curiós i és molt moderna la poesia de Safo.

Poemes de Safo

Fragment 12

Otra vez el deseo te rodea
y vuela en torno a ti,
a ti, mi hermosa. Este mantón te ha embelesado
sólo con verlo, y yo siento placer.

Fragment 23

Siento deseo y busco con ardor.

Fragment 18

Me desborda el sudor, toda me invade
un temblor, y más pálida me vuelvo
que la hierba. No falta -me parece-
mucho para estar muerta.

Fragment 17

En la noche
las jóvenes celebran una fiesta
que la noche entera ocupa.
Allí cantan tu amor y el de la novia
de cintura colmada de violetas.

Fragment 61

De verdad yo quisiera verme muerta.
Ella me abandonaba entre sollozos

y ante mí repetía sin cesar:

-¡Ay de mí, qué cruelmente sufrimos! Mas no dudes
que te abandono, Safo, sin quererlo.

Y yo le respondía de este modo:

-Márchate alegre y tenme en tu memoria
porque bien sabes cómo te mimábamos.

Mas si no, yo quisiera
traerte los recuerdos
de aquellas experiencias hermosas que vivimos.

Pues con muchas coronas de violetas
y de rosas y flores de azafrán
te ceñiste, a mi lado,

y abundantes guirnaldas enlazadas
alrededor del cuello delicado
pusiste, hechas de flores,

y con esencia
floral
te ungiste, y con bálsamo de reyes

y sobre blandos lechos
delicada
saciabas el deseo

y no había ningún
recinto o santuario
del que nos mantuviéramos ausentes,

ni bosque o coro...
alboroto...

Fragment 45

Mi vejez

Ya la vejez la piel toda...
de negros han pasado a ser blancos mis cabellos,
las rodillas no me llevan
como las de los cervatos.

Fragment 1

Himno a Afrodita

Inmortal Afrodita de polícromo trono,
hija de Zeus que enredas con astucias, te imploro,
no domines con penas y torturas,
soberana, mi pecho;

mas ven aquí, si es que otras veces antes,
cuando llegó a tu oído mi voz desde lo lejos,
te pusiste a escuchar y, dejando la casa
de tu padre, viniste,

uncido el carro de oro. Veloces te traían
los hermosos gorriones hacia la tierra oscura
con un fuerte batir de alas desde el cielo
atravesando el éter.

De inmediato llegaron. Tú, feliz,
con la sonrisa abierta en tu rostro inmortal,
preguntabas qué sufro nuevamente y por qué
nuevamente te invoco

y qué anhelo ante todo alcanzar en mi pecho
enloquecido: *¿A quién seduzco ahora
y llevo a tu pasión? ¿Quién es, oh, Safo,
la que te perjudica?*

*Porque si hoy te rehúye, pronto habrá de buscar;
si regalos no acepta, a cambio habrá de darlos,
y si no siente amor, pronto tendrá que amar
aunque no quiera ella.*

Ven a mí también hoy, líbrame de desvelos
rigurosos, y todo cuanto anhela
mi corazón cumplir, cúmplelo y sé tú misma
mi aliada en esta lucha.

Fragment 18

Un igual a los dioses me parece
el hombre aquel que frente a ti se sienta

Fragment 9

Himno a Hera

Junto a mí, suplicante, se muestre,
oh, Hera venerable, tu figura grata
implorada también por los ilustres
Atridas soberanos.

Una vez que cumplieron hazañas valerosas,
primero en torno a Troya y más tarde en el mar,
y arribaron aquí, seguir su travesía
no lograban

hasta que a ti y a Zeus Antio
y al hijo deseable de Tiona invocaron.
Ahora también a mí ayúdame, benévola,
de esta manera antigua.

Fragment 41

A Eros

Tras descender del cielo, ceñido con la clámide purpúrea.

El jacinto

Como el jacinto en las montañas los pastores
con sus pies pisotean
y por tierra la flor derrama púrpura.

Fragment 138

Se han ocultado ya
las Pléyades, la luna: mediada está la noche,
la hora propicia escapa,
yo duermo sola.

Fragment 12

Otra vez el deseo te rodea
y vuela en torno a ti,

a ti, mi hermosa. Este mantón te ha embelesado
sólo con verlo, y yo siento placer.

Fragment 81

-Virginidad, virginidad, ¿a dónde vas después de
abandonarme?

-Ya nunca volveré a ti, ya nunca volveré.

Poemes de Renée Vivien

Pequeño poema erótico

Añoro y busco en vano tu beso delicioso.
¿Qué mujer me podría dar placer y calmar?
¿Quién me devolvería las lujurias antiguas
sobre unos labios tersos, parejos a los tuyos?

Yo lo sé, tú mentías, tu risa estaba hueca.
Mas tu beso fue lento, apretado y sabroso.
Se extendía y llegaba a lamer hasta el alma
porque eras a la vez la mujer, la serpiente.

Mas recuerda los modos de amarte que yo tuve.
¿No me quedé en tu carne? Si nunca sollozaste
mi nombre en ese instante que no admite barreras,
recuerda el grito aquél seguido del silencio.

Desnudez

Desdeñando los mundos que el deseo encadena
gélida mantuviste tu sonrisa inmortal:
sobrehumana y extraña resiste la Belleza
y exige la distancia radiante del altar.

La piel

Mis manos con placer, en un escalofrío,
por la dulzura de la Piel resbalan: la sospecha
de la bestia acosada me aguza la pupila.

A la mujer amada

Temblaba yo. Los lirios, pálidos y rituales,
morían en tus manos como cirios helados.
Su olor agonizante fluía de tus dedos
en el aliento extático de la suprema angustia.
Y tus claros vestidos exhalaban a un tiempo agonía y amor.

Sobre mis labios mudos sentí un escalofrío
de dulzuras y espantos con tu beso primero.

A las que yo escribí

Oh, jóvenes a quienes dediqué mi escritura,
mis únicas amadas, ¿releeréis mis versos
en futuras mañanas nevadas sobre el mundo
y en las noches futuras de rosas y de llamas?

¿Soñaréis, en medio de un desorden hermoso
de ropas entreabiertas y de cabellos sueltos:
“Esta mujer condujo sus miradas y labios
amantes a través de llantos y de fiestas”?

La noche

Solamente la noche nos convierte en nosotras.

Vejez incipiente

Todo remedio vano mi pesar exaspera.
Ninguno repondrá la juventud raptada.
La carga de la vida soporté abrumadora
y hoy se quiebra en sollozos mi desesperación.

Ayer no me importaban la lucha, el rudo esfuerzo.
Mas hoy la angustia logra que se acalle mi voz.
Siento morir en mí mi antigua alma.
Es el sombrío espanto de la decrepitud.

Poemes de Rosa Leveroni

Dolor, Epigrames i cançons, 1938

Gràcies, oh déus! d'aquest amor sens joia
vestit d'humilitat i argila fràgil.
Gràcies, oh déus! d'aquest dolor que em cega]
si feu que plenament pugui cantar-los.

Cançó de les besades

El primer bes que florí,
te'n recordes?, jo el donava.
Tu em prengueres el segon
vora del riu que cantava.
I després ja començà
el rosari de les besades.
Unes amb regust de sol
i neu dalt de la muntanya.
Altres amb claror d'estels
i perfum de lluna clara.
Totes d'un encantament
que ens feia les hores calmes...
D'aquell rosari passat
sols el record m'acompanya
i la recança també,
amor, si tu l'oblidaves.

Haikais VII Presència i record, 1952

Ai las! aquesta nit
tan sols trobo en el lilit
claror de la lluna

Poema de Maria-Mercè Marçal

III, Foguera Joana

Els meus pits són dos ocells engabiats
quan els teus dits els cerquen
per entre les fulles i les flors del vestit.

Però quan fulles i flors cauen a terra
-que el desig porta dalla!
són dos peixos que et fugen de les mans
en les crestes nevades de la mar.

Poemes de Sylvia Plath

La luna y el tejo

La luna no es una puerta. Es una cara en sí misma,
tan blanca como un nudillo y horriblemente apenada.

La rival

Si la luna sonriese, se te parecería.
Das la misma impresión
de algo bello, pero aniquilador.

39'5 de fiebre

Creo que pierdo pie,
creo que estoy a punto de elevarme:
las cuentas de metal candente se desprenden y yo, amor mío, yo
soy una virgen
de acetileno puro
asistida por rosas,
besos, querubines,
por lo que signifique este rosado.

Picaduras

Estoy en una fila,
de mujeres aladas y nada milagrosas,
esclavas de la miel.

Filo

La mujer ha alcanzado la perfección.
Su cuerpo

muerto muestra la sonrisa de la realización;
la imagen de una necesidad griega

fluye por los pliegues de su toga,
sus pies

desnudos parecen estar diciendo:
hasta aquí hemos llegado, se acabó.